

CD 999

הלילות בכנען

שירי ראשונים (1882-1946)

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל • 13

האוניברסיטה העברית בירושלים • פקולטה למדעי הרוח
מרכז לחקר המוסיקה היהודית
בשיתוף עם בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

הועד המנהל

יו"ר: ישראל אדלר

ראובן בונפיל, משה בר אשר, נפתלי וגנר, שרה יפת, יום טוב עסיס, אליהו שלייפר

מנהל בפועל: דון הרן • סגן מנהל: אדוין סרוסי

פרסום זה נמנה עם המפעלים של המרכז שבוצעו בסיוע
קרן לזכרו של א"צ אידלסון, קרן לזכר אסתר גרונוולד;
קרן לזכרם של טוני ונח גרינברג, הוקמה מעזבון יעקב פרלוב;
ד"ר פאול זאכר, בזל; קרן פאני ומקס טארג ז"ל קרן ליפמן, דרום אפריקה;
קבוצת שוחרי האוניברסיטה העברית באיטליה
שהוקמה ע"י ד"ר אסטורה מאיר ז"ל, מילאנו;
קרן יהודי מנוחין, הוקמה ע"י שוחרי האוניברסיטה העברית בבלגיה;
קרן סילביו סממה, הולנד; קרן לזכרו של הרב מילטון פייסט;
קרן משפחת פינטו למוסיקה ליטורגית יהודית לזכר אברהם משה פינטו;
קרן ע"ש אליקום צונזער; קרן לזכר שלמה צ'יזבסקי;
קרן ה-Cantors Assembly; קרן לזכרם של אלן ולסלי רוז;
מר מוריס ריימס, פריס

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל • 13

עורך אדוין סרוסי

הלילות בכנען

שירי ראשונים (1882-1946)

מבחר ודברי הסבר: יעקב מזור

ירושלים, תשנ"ט

המרכז לחקר המוסיקה היהודית

האוניברסיטה העברית בירושלים

מוקדש לזכרו של מרדכי הוניג 1893-1955
מחנך, משורר, יליד ירושלים ואיש חדרה
בין חלוצי הציונות והחינוך היהודי באוסטרליה

מענק מקרן רחל קלי (הוניג)

ייעוץ: ד"ר נתן שחר
עריכה לשונית: לאה שלם
עריכה דיגיטלית ומסטר: בן ברנפלד
הקלטות וסיוע טכני: אבי נחמיאס
תמונת עטיפה:

כרזה מקורית מאוסף ארכיון הסרטים היהודיים ע"ש סטיבן שפילברג
האוניברסיטה העברית בירושלים וההסתדרות הציונית העולמית

שלמי תודה

במהלך המחקר ובהפקת התקליטור נעזרתי באנשים רבים, ויבואו על הברכה והתודה ד"ר נתן שחר, אשר הרשה לנו להיעזר במאגר המידע הממוחשב שלו, אליהו הכהן, מאיר נוי וד"ר גילה פלם אשר תרמו לפתרון של כמה סוגיות בזמרי העברי והיידי. תודה מיוחדת לגב' רותי פריד, הספרנית הראשית של הפונותיקה הלאומית, על תרומתה בשלבי האיסוף, המיון וקביעת הסדר של השירים בתקליטור; לעמיתיי הפרופסורים אליהו שליפר ואדוין סרוסי, לידידי אלכסנדר הדר ולרעייתי צלה אשר האזינו למבחר השירים והעירו הערות חשובות; ולאבי נחמיאס טכנאי הפונותיקה שהצטרף לצוות המאזינים, ואף השפיע על סדר השירים. אחרון אחרון אודה למידענים הרבים, אלה שנכללו בתקליטור ואלה שלא נכללו בו, אשר התנדבו להשתתף במפעל הזה והסכימו להתראיין פעם אחר פעם במהלך המחקר וליבון העובדות.

רפרטואר השירים העברי צמח ועוצב בתקופה קצרה יחסית (1882-1946). שירים ולחנים רבים חוברו על-ידי משוררים מן השורה ומוסיקאים מקצועיים. הוסף את התרומה העצומה אשר קובצי השירים שנדפסו בארץ ומחוצה לה תרמו להפצת הזמר העברי מראשית עד אחרית, ותבין מדוע מוסיקאים וחוקרים הביעו ספק אם התואר "שיר עם" הולם את הזמר העברי. לא כאן המקום לפסוק בשאלה זו. אולם חשוב להזכיר את חלקם של אנשים מ"העם" בחיבור טקסטים עבריים ומנגינות חדשות, בתרגומי שירים לועזיים, בהתאמת מנגינות ידועות לטקסטים חדשים, ובהעברתם מאיזור גיאוגרפי למשנהו ומדור לדור. פרסומם של שירים עבריים נעשה עד כה בדפוסים או בהקלטות מסחריות של אמנים מקצועיים. ייחודו של הלקט "הלילות בכנען" בכך שהוא מבוסס על הקלטות מפי אנשים ונשים ששרו את השירים בנעוריהם. הקלטות אלה מופקדות בפונתיקה הלאומית אשר בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. רוב ההקלטות הן מן השנים 1990-1997. ראשיתן בסדנאות לעבודת שדה, שבהן נטלו חלק תלמידי המחלקה למוסיקה באוניברסיטת בר אילן, בהדרכת חוקרי המרכז לחקר המוסיקה היהודית ובשיתוף עם הפונתיקה הלאומית (שניהם באוניברסיטה העברית), והמשכן בהקלטות שערך המלקט מטעם הפונתיקה הלאומית.

רוב המוקלטים הם גברים ונשים ילידי 1905-1923. חלקם נולדו בארץ, בירושלים ובמושבות הוותיקות, וחלקם עלו ארצה בינקותם. כולם קשורים בטבורם להוויית החלוציות שבבניין הארץ, והשירים שבלקט זה היו חלק מן התרבות וההווי שספגו בבית הספר או בתנועת הנוער. משלושת המידענים היחידים שנולדו בשנות השלושים והארבעים, אחד היה חניך כפר הנוער בן שמן. השנייה, בת קיבוץ, שרה איתו שיר אחד בשני קולות (מס' 31), והשלישית, ילידת ירושלים, שרה משירי אביה שנפטר בטרם עת. הלקט מציג כמה מהענפים המרכזיים והתופעות האופייניות בהתפתחות הזמר העברי מסוף המאה הי"ט ועד למלחמת הקוממיות. הצורך בשירי חול מזומרים בעברית התעורר עם התפשטות הרעיונות של תנועת "חיבת ציון" והתחדשות השפה העברית בסוף המאה הי"ט. השירים החדשים שחוברו בתקופה זו ביטאו את כיסופיהם של חובבי ציון לארץ האבות. "שירי ציון" אלה ראו אור בקבצים שכללו לעתים מעט משירי החול של משוררי ספרד בימי הביניים, ומשירי הקודש המסורתיים שהיו מושרים אז. ברם, עיקר התפתחותו והתגבשותו של הזמר העברי התרחש בארץ ישראל מן העלייה השלישית ואילך, כמענה לאידיאולוגיה הדוגלת ביצירת חברה חדשה, אדם חדש ותרבות המשקפת את ערכיה של החברה, גם אם אלה מבוססים על יסודות קדומים.

הרפרטואר ששרו אנשי העלייה הראשונה, "הביל"ויים", ואלה שעלו בעליות הבאות, כלל - מלבד "שירי ציון" - שירים של עמי אירופה שירי עם בידיש, וניגונים חסידיים. מסתבר כי אנשי העלייה השנייה, השלישית והרביעית, לא נטו לוותר בנקל על השירים ששרו בנעוריהם: ממזרח אירופה - שירי עם ברוסית, אוקראינית, פולנית וצ'כית, וממערב אירופה - שירי עם ושירים קלאסיים באנגלית, גרמנית וצרפתית. רק בהשפעת מלחמת השפות הם "השתחררו" מן התמלילים הזרים של השירים, אך לא ממנגינותיהם. ואכן, שירים לועזיים רבים, ובכללם שירי יידיש, תורגמו לעברית, ולרבים מלחניהם חוברו תמלילים עבריים חדשים (ראה למשל מס' 2, 5-7). לאלה נוספו בארץ שירים ולחנים עבריים מקוריים, פרי עמלם של משוררים ומלחינים שמספרם הלך ורב, אשר התאימו לאידיאולוגיה המוצהרת. כמו כן, תורגמו תמלילים מיצירותיהם של מלחינים אירופיים "קלאסיים" (כגון: מוצרט, שוברט, מנדלסון) בשל שאיפתם של מחנכים ומוסיקאים לשלב בחינוכם של בני הנוער ערכים שמקורם בתרבות האירופית. סיכומו של דבר - בכל התקופות, רוב התמלילים הם עבריים מקוריים. והלחנים "הזרים" - שבתחילה היו הרוב - חלקם היחסי של אלה הלך ופחת, בדומה למשקלם של לחנים מקוריים שחוברו בחו"ל.

סקירת ההקלטות שקדמה לבחירה הסופית של הלקט חשפה גרסאות רבות של טקסטים ושל

לחנים שנשתקעו בציבור. מקורן של גרסאות אלה הוא במסורת החיה והבלתי אמצעית של לימוד מפה לאוזן, אך גם בשינויים שנעשו בשירים ביודעין. כבר מראשית התקופה, "שירי ציון" מרובי הבתים אשר הושרו בחו"ל בשלמות, קוצרו בפי בני הארץ אשר הסתפקו לעתים בשירת הבתים הראשונים. לא נדע אם עשו זאת משום אורכם הרב או משום שבתי השירים לא התאימו לטעמם ולהווי הארץ. עקבותיה של התופעה מצויה גם בשירונים, שם נדפסו השירים לא פעם לפי הרגלי השירה החדשים (מס' 5). זה היה גם גורלם של כמה וכמה שירים מרובי בתים שחוברו בארץ. הגם שתוכנם שיקף נאמנה את המציאות החדשה, הם נדפסו בקבצים שונים עם מספר בתים שונה (מס' 2, 10).

סיבה ידועה לריבוי הווריאנטים ברפרטואר שירים שעובר מדור לדור במסורת שבעל פה היא מכשלות הזיכרון האנושי. מילים וחרוזים נשכחים ונשמטים, ויש שבמקומם יופיעו מילים מדמיונם של השרים (מס' 16). ברם, אין ספק שגרסאות טקסט, שנשתקעו בסקטורים שונים בארץ ומחוצה לה, הן תוצאה של היצירתיות של המזמרים אשר חשו בצורך "לתקן" את הטקסט המקורי. בין התיקונים יש כאלה הנוגעים ללשון הטקסט. ויש שינויים של תוכן ושינויי משמעות הבאים להתאים את הטקסט למציאות מסוימת או לחברה מסוימת. שינויים אחרים נובעים מהתאמת הטקסט ללחן. גרסאות כאלה נמצאו לא רק בפי השרים אלא גם בדפוסים (מס' 8). עוד שינויים בגרסאות שבעל פה היו תוצאה של

הוצאת השיר מן ההקשר המקורי או עיבודו מחדש (מס' 3, 10).

עניין אחר הוא ההתמודדות של מייסדי היישובים החדשים בארץ ומחדשי התרבות העברית עם התרבויות המקומיות. תפיסה רומנטית של המזרח מחד גיסא, והבנה ריאליסטית שהקמת יישובים חדשים מחייבת קשר הדוק עם השכנים הערבים ועם תרבותם מאידך גיסא, הכשירו את הקרקע להשפעה "המזרחית" על העולים. בקליטת מנגינות טורקיות, ערביות ודרוזיות, ושירים מן הרפרטואר של הקהילות היהודיות "הספרדיות" לא היה חידוש עקרוני. שירים ולחנים כגון אלה אומצו על-ידי האשכנזים, אנשי היישוב הישן, וחדרו לרפרטואר הדתי. אולם האימפרוביזציה הטקסטואלית בשירים שנתחברו בארץ בעשורים הראשונים של המאה, היא ביטוי להשפעת התרבויות המקומיות על הזמר העברי, שכן היא נושאת את חותמה המובהק של הזמרה הערבית הכפרית והבדואית. ראוי לציין שחותם זה ניכר לא רק בשירים שנתחברו על-ידי חרזנים לעת מצוא, אלא גם בשיריהם של משוררים, שנוספו להם בתים מאולתרים כיד דמיונם הטובה של הזמרים החרזנים (מס' 19). בכמה מקרים אהבת האלתור של הזמרים הביאה לכך שאחד הבתים של השיר יושר שנית, במדויק או בשינויים, במהלך הביצוע של השיר (מס' 14, 19, 32). מאידך גיסא, החזרה על מילה, או על צירופי מילים מתוך הטקסט, אף שהיא לעתים פועל יוצא של הנטייה לאימפרוביזציה טקסטואלית, פעמים

רבות היא תוצאה של התאמת הטקסט ללחן זר (השווה: מס' 1 למס' 2 ו-15). כמו כן לא מן הנמנע שבשירים מסוימים חברו יחדיו מכשלות הזיכרון, הנטייה לאימפרוביזציה והצורך בשינויים בעיצוב גרסאות של טקסט. בשל כל אלה בחרנו לרשום את מילות השירים כפי שהושרו בהקלטות ורק במקרים מיוחדים הבאנו חילופי גרסאות והערנו על טעויות.

תופעה אופיינית נוספת ראויה לציין היא העובדה שהיו שירים שזכו להלחנות רבות. למשל: לשיר הערש "נומה פרח בני מחמדי" (שלא נכלל כאן) שבעה לחנים. "שכב הירדם" (מס' 5) יש לו חמישה לחנים. רק לעתים רחוקות זכו לחנים אלה לאריכות חיים זה בצד זה (למשל מס' 2). לרוב נדחו הרבים מפני האחד שכיוון ביתר הצלחה להווי הארץ ולטעמו של הציבור (ראה מס' 14). לעומת זאת, ללחנים של שירים מפורסמים חיברו טקסטים נוספים.

בבחירת הלקט נעשה מאמץ לייצג את הז'אנרים המרכזיים בזמר העברי (שירי הווי חלוציים, שירי אהבה, שירי ערש, שירי ילדים ועוד), לכלול בו תמלילים ולחנים ששרו החלוצים בעליות הראשונות, ולשקף הלכי רוח שונים - מן התקוה והעיזוז ועד לתהומות הייאוש. כמו כן כללנו כמה שירים מתקופת מלחמת העולם השנייה, מתחום הסטירה וההומור, והבאנו שתי דוגמאות, בידיש ובערבית, לשירים זרים שלחניהם אומצו לצורכי היצירה העברית החדשה.

הגורן במושבות הייתה מקום מיועד לאוהבים, אך גם להתכנסות של שומרים ובני תשחורת לשיחות ולשירה בלילות חמים. המחבר העיד כי כתב את השיר בשנת 1921, בהיותו עם קבוצת נערים ונערות מן המושבה מנחמיה שבעמק הירדן במסיבה שהתקיימה בקבוצת גשר הסמוכה. במסיבה זו שרו בלחן הזה שיר ברוסית. חלק מהלחן קלט ירמיהו וחלק שחזר, כיד דמיונו הטובה, תוך כדי כתיבת השיר. ללחן סממנים חסידיים מובהקים. הפתיחה, למשל, זהה לפתיחה של ניגון של בדחנים, ובחלקה היא זהה לפתיחה של הריקוד הישראלי "הסתובבו". השיר נפוץ ברחבי הארץ עד שנות הארבעים והתחדש בעשור האחרון.

Y 5757 / 26 ; ירמיהו רוזנצויג שר ומלווה את עצמו בהרמוניקה (מפוחית יד); סדנה לאתנומוסיקולוגיה, ראש פנה 29.3.90.

2. אָנוּ נְהִיָּה הָרְאִשׁוֹנִים

מילים: יוסף הפטמן (1898-1955). לחן: עממי רוסי.

אָנוּ נְהִיָּה הָרְאִשׁוֹנִים
כֶּךָ אֲמַרְנוּ אַח אֶל אַח
אָנוּ נְהִיָּה, נְהִיָּה בֵּין הַבּוֹנִים
נֵט הַמִּיתָר, נֵט אָנְךָ.

אָנוּ הוֹלְכִים, אָנוּ בָּאִים
יֵשׁ עֲבוּדָה עַד בְּלִי דִי
נֵטע עֲצִים, עֲצִים עַל הַסְּלָעִים
גַּם בְּהָר וְגַם בְּגִיא.

1. עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה

מילים ולחן: ירמיהו רוזנצויג (1905-1996).

שְׁמַעְתִּי מַעֲשֵׂיהָ בְּלִיל לְבָנָה
סֵפֶר עַל הַגֶּרֶן בַּחֹר לְבַחֲוֶרָה
לְאוֹר הַכּוֹכָבִים הַתְּלַחֲשׁוּ הַצְּעִירִים
עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה.

הַבַּחֹר אָמַר לָהּ: "תַּעֲלִי!", טוֹלוּלוּ
וְהִיא עָנְתָה לוֹ: "טוֹלִילִי"
נְצַנְצוּ עֵינַיִם וְנַצְמְדוּ שְׁפָתַיִם
עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה.

שְׁמַעְתִּי מַעֲשֵׂיהָ...

אֶסְתַּרְקֶיהָ הַחֲמוּדָה, חֲמוּדָה
מֵה נָאָה וְחֲצוּפָה

לְמַרְיָם גְּזֵרָה נָאָה, מַחְלָפוֹת שְׁחוּרוֹת נוֹרָא
עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה.

שְׁמַעְתִּי מַעֲשֵׂיהָ...

מֵה הוֹמָה לָךְ לְבַתִּי
בוֹאִי וְאוֹתִי חֲבִקִי

שְׁבִי אִתִּי עַל הַמּוֹרֵג וְאַסְפֵּר לָךְ אֵיךְ הוּא חָג
עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה.

שְׁמַעְתִּי מַעֲשֵׂיהָ...

לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן
שׁוֹמֵר בְּגֶרֶן וּבִגָּן

קֶרְבִּינְקָה עַל הַגֵּב וְהַשְּׁבָרִיָּה — בָּה נָצַב
עַל הַגֶּרֶן בְּלִיל לְבָנָה.

שְׁמַעְתִּי מַעֲשֵׂיהָ...

3. בּוֹאֵי אֲמֵי בּוֹאֵי הַנָּה

מילים: אביגדור המאירי (1890-1970).

לחן: לא ידוע.

בוֹאֵי, אֲמֵי, בּוֹאֵי הַנָּה
לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
מָה אֶרְאֶה שֵׁם בֶּן יִקְיָר לִי
שֵׁם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

חֲלוּצִים עוֹבְדִים בְּכָבִישׁ
זֶה בַּמַּעֲדָר זֶה בַּפְּטִישׁ
פּוֹרְחִים בְּחֶרֶף הָעֵצִים
וּבְדַצְמָבֶר מִתְרַחֲצִים

וְעַל כָּל אֱלֹהִים, וְעַל כָּל אֱלֹהִים
בוֹאֵי, אֲמֵי, בּוֹאֵי הַנָּה
בוֹאֵי, אֲמֵי, בּוֹאֵי.

לֹא אוֹכֵל לְשֶׁבֶת שְׁמָה
שֵׁם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
צָרִיף יִפָּה מֵעֵצֵי זֵית
אֲבָנָה לָךְ פֶּה עַל הַר הַבַּיִת
מָטָה אֲצִיעַ לָךְ בְּרוֹב פְּאָר
וְאֲכַסְנָה בְּמִיֶּסְקָטָר¹

וְעַל כָּל אֱלֹהִים...

מָה אוֹכֵל שֵׁם בֶּן יִקְיָר לִי
שֵׁם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
תֵּאכְלֵי זֵיתִים וְזֵיתוֹנִים
תִּפְוַחֵי זֶהָב וְלִימוֹנִים
קְשׁוּאִים וְלֶחֶם טוֹב

אָנוּ נָסַל אֶת הַכְּבִישִׁים
נְחָצֵב צוּר לְאַבְנֵי-גִיר
הַיָּדָד! הַיָּדָד! - יַעֲנֵנו הַפְּטִישִׁים
בְּשִׁירְנוּ אֶת הַשִּׁיר.

עוֹד לֹא יֵצְאוּ הָעֵדְרִים
כָּל הָעוֹלָם יִשֵּׁן הַסִּי
שַׁחַר מְלָבִין, מְלָבִין עַל הַהָרִים
קוֹם, הֶחְלוּץ, קוֹם עֲבוֹד!

1. צ"ל: עוד

משירי העלייה השלישית. העיתונאי יוסף הפטמן (לימים מזכיר הוועד הלאומי) חיבר את השיר בשנה הראשונה לעלייתו ארצה (תר"פ), כאשר עבד בכביש ג'דה-נצרת. בשנים 1920-1921 שרו אותו בפלוגות העבודה, בכבישים ובמחצבת בית שאן, בלחנו של יוסף גלדשטיין, וכך נדפס השיר בשנת תרפ"א בשירון לבתי הספר בעריכת לוין קיפניס. לאחר זמן התאימוהו ללחן רוסי - הלחן המושר כאן. בלחן הזה שרוהו חלוצים ובני נוער בערים ובמושבות, ובמיוחד במושבות הגליל (יבניאל, ראש פינה ויסוד המעלה), לפחות עד אמצע שנות ה-30. בסוף התקופה הזאת הותאם השיר לשתי מנגינות רוסיות נוספות, ובהן הושר והתפרסם בעוד לחננו נדחק לקרן זוית. בגרסה זו, כבגרסאות שכיחות אחרות, שרו רק ארבעה בתים מתוך השישה שכתב המשורר.

Y 6431 / 27 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד
המעלה 16.7.97. הקליט: יעקב מזור

וּמִי יִרְדֵּן תִּשְׁתִּי לְרוֹב
וְעַל כָּל אֱלֹהִים, וְעַל כָּל אֱלֹהִים
חֶלֶב מְתוֹק עִם גָּזוֹז
בּוֹאֵי, אֲמִי, בּוֹאֵי

1. צ"ל: במוסקיטר, בכיסוי נגד יתושים.

השיר חובר בראשית שנות השלושים עבור התיאטרון הסטירי "הקומקום", שניהל המאירי בשנים 1927-1931. המחבר נתן לשיר את השם "רומנס", והקדישו למשורר הלאומי ח"נ ביאליק. השיר נדפס בשירון ב-1932.

לשיר ארבעה בתים. בביצועו השתתפו גבר ואישה, בתפקידי חלוץ ואמו שבגולה. בגרסה המקורית, הראשון בחרוז של כל בית, הבן מזמין את אמו לעלות ארצה. האם עונה בשאלה שונה בכל בית (מה אראה...מה אשמע...מה אוכל...מה תתן לי...). הבן מצייר את הווי הארץ בצבעים ורודים. בשלושת הבתים הראשונים האם מסרבת: "לא אוכל ללכת שמה - זקנתי". בבית האחרון היא נעתרת לבנה. הגרסה המוקלטת של השיר מקוצרת ומעובדת. שלושה בתים לה (הבית השני חסר). הבית הרביעי מושר לפני הבית השלישי. בשניהם הזמר מדלג על החרוז הפותח ("בואי אמי... לארץ ישראל") ובכל הבתים - על המענה של האם בסוף הבית. אך המענה השלילי של האם ("לא אוכל" וכו') משמש כפתיחה של הבית הרביעי (שהוא השני בגרסה המוקלטת).

Y 6431 / 8 ; שמעון פלמן (נ' 1923); יסוד
המעלה 16.7.97. הקליט: יעקב מזור.

4. בֵּן לְאִמָּה הָעֵנִיָּה

מילים: מחבר לא ידוע. לחן: עממי.

בֵּן לְאִמָּה הָעֵנִיָּה, בְּמַדִּינַת פּוֹלְנֵיָה
בְּגוֹלָה הֶרְחוֹקָה יִדְעוּנִי שֵׁם צָרוֹת וּבְכִי
אֲנִי עוֹדְנִי נֶעַר וּכְבָר טַעַמְתִּי צַעַר
כָּל צוֹרֵר וְשׁוֹנֵא רִדְפָנִי וַיִּכְנִי לְחִי.

בְּדַמְעוֹת אִזּוּ רִצְתִי חֲזָרָה
אֶל אֲמִי צַעֲקֹתִי לְעֲזָרָה
אֶךְ אֲמִי, אֲמִי הִטְהוֹרָה
נִחַמְתָּנִי בְּאִמְרָה:

"לָמָּה זֶה פְּחַדְתָּ וְעַל מָה בְּרַחַתְתָּ הֲנֵנָּה?
יְהוּדֵי נוֹלַדְתָּ, לָךְ וּזְקַף הַצְּוָאֵר.
דִּרְכָּךְ קָדִימָה, דִּרְכָּךְ תָּמִיד קָדִימָה,
שָׁמַע בְּנֵי לְאִמָּא, לָךְ לְשָׁלוֹם אֵין דְּבָר."

וְהֵנָּה הֶרְעִים הֶרְעִים, הֶחֱלוּ יְמֵי הַזֵּעַם
הַשׁוֹעֲלִים הַפְּרָאִים הִתְנַפְּלוּ לְשׁוֹד וְגַם לְרִצְחָן

כְּדוֹרִים אִזּוּ עָפוּ כְּבָרְק
כְּדוֹרִים סְבוּנֵי מִכָּל צֵד
אֶךְ עָלִי שְׁכָמִי טָפְחוּ לִי בְּאוֹן:
"שָׁמֹר חֲבִיבִי עַל הָרֵי צִיּוֹן.

לָמָּה זֶה...

השיר היה מוכר לחוג מצומצם בגליל. ייתכן שהיה קשור למחזה כלשהו. הוא מבטא את ההמשכיות שבהתנכלות הסביבה הלא יהודית לתושביה היהודים, בארץ כבחו"ל, ואת היכולת של היישוב היהודי בארץ לעמוד על נפשו,

ולחשיב מלחמה שערה. בגרסה שנייה בית נוסף הקורא לשרת במשטרה לשם שמירה על ביטחון הציבור מפני צורר ושונא. בגרסה זו הבית השלישי ("והנה הרעים הרעים") קצר יותר מהבית הראשון המושר באותה המנגינה, כנראה, בגלל שכיחת המילים. מקור הלחן לא ידוע. לפי עדות אחת היה הלחן שגור בפיו של ר' לוי יצחק שניאורסון, אבי הרבי מלובביץ, אך אין הוא נמנה על ניגוני חב"ד.

Yc 2945/13 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד המעלה 17.12.91. הקליט: יעקב מזור.

5. שֶׁכֶב הַיָּרְדָם בֵּין לִי יֶקִיר

מילים: אהרן ליבושיצקי (1874-1942).
לחן: עממי.

שֶׁכֶב הַיָּרְדָם בֵּין לִי יֶקִיר
שָׁמַע, אֲדַבֵּר שִׁיר
בְּיָמֵי קֶדֶם בְּמַרְחָקִים
הָיָה הַיְתָה עִיר.

אֲבוֹתֶיךָ הַקְּדָמוֹנִים
לְפָנִים גָּרוּ שָׁם
אֲזִי חָיו חַיֵּי אֲשֶׁר
אֲזִי חָיו עָם.

שיר ערש, נמנה עם "שירי ציון" מרובי הבתים, חובר על סף המאה העשרים, והותאמו לו לפחות חמישה לחנים. בתקליטור הוא מושר בלחנם של שני שירי ערש בידיש: "שלאף מיין

קינד מיין טרייסט מיין שיינער" ו"שלאף מיין קינד מיין זיסע מלאך". חוקר המוסיקה היהודית א"צ אידלסון רשם את הלחן כ"מנגינה פולנית". בלחן הזה שרוהו בארץ לפני מלחמת העולם הראשונה ועד סוף שנות השלושים, ואולי אף בראשית שנות הארבעים. הלחן גם הותאם לשירי הערש "נומה פרח בני מחמדי" (הנמנה אף הוא עם שירי ציון הוותיקים), "נומה בני ילדי עטרת" ו"כל הלילה כרובי מעלה". "שכב הירדם" ו"נומה פרח" נדפסו בקבצים רבים גם בשנות החמישים והשישים.

Y 5765 / 1 ; שמעון פלמן (נ' 1923); סדנה לאתנומוסיקולוגיה, יסוד המעלה 28.3.90.

6-7 שָׁם בְּעֵמֶק בֵּין הַהָרִים

מילים: מחבר לא ידוע. לחן: עממי פולני.

שיר ערש שחובר ללחנו של שיר ילדים פסטורלי פולני בשם Jada Dzieci, Jada Droga. בלחן זה שרו את שירו של שלום עליכם "שלאף מיין קינד מיין טרייסט מיין שיינער". בפי אנשי העלייה השלישית הושר הלחן גם עם מילים ברוסית וביידיש. להלן נוסח השיר ביידיש כפי ששרוהו בגליל בשלהי שנות השלושים:

בֵּי דַעַמְס¹ יִיגַלְס קְרָאָנְקֶע בַּעַטֵל
וויינט דאָס² מאַמע שטיל
און דאָס יינגל רעדט פון היץ
מאַמע איך שטאַרב, איך פיל.

מֵאֲמַע, מֵאֲמַע, בִּיג צו דיין קעפעלע
בייג עס צו צו מיר
וועל איך דיר נאָר ציילן³
אוי מיין חלום דיר.

ביידיש תקנית צ"ל: דעם. 2. ביידיש תקנית
צ"ל: די. 3. צ"ל: נאָך דערציילן.

תרגום:

ליד מיטת חוליו של הילד
בוכה האם חרש
והילד מתוך חום מדבר
אמא אני מת, אני חש.

אמא, אמא, הרכיני ראשך
הרכיני אותו אלי
ואספר לך
הוי, את חלומי.

לנוסח העברי שני וריאנטים לפחות. את זה
שבתקליטור למדה בת-עמי זמירי מיסוד המעלה
מפי הוריה. לדעתה, חיברה אותו אמה, ומעולם
לא שרוהו מחוץ למושבה. ואמנם, גרסה זו לא
פורסמה מעולם בדפוס. אך לפי שתי עדויות
אחרות שרו אותו גם ביבנאל.

שֵׁם בְּעֶמֶק בֵּין הַהָרִים
חֲלוּצִים עוֹבְדִים
חֲשׂוּפֵי זְרוּעַ שְׂזוּפֵי פָּנִים
שִׁירְתָם שָׁרִים.

נִיבֵשׁ בְּצוֹת וְאֲגָמִים
אָף כְּבִישִׁים נָטַל
בָּנָה נְבִנָה אֶת אֲרָצָנוּ
וְלִמְרוֹת הַכֹּל.

YC 2946/7-8 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד
המעלה 17.12.90. הקליט: יעקב מזור.

8. אֵין לָחֶם לְחַיּוֹת מְכַרְחִים

מילים: מחבר לא ידוע. לחן: עממי רוסי.

אֵין לָחֶם לְחַיּוֹת מְכַרְחִים
וְהַכְּבָלִים יִשְׁמִיעוּ קוֹל
אֵין לָחֶם, כְּבֵד הַשָּׁכֶם
אָפֶס הַכַּח לְמִשְׁךָ בְּעַל.

רֵאשָׁה הַרְפִּינָה בְּנֵי הַקֵּט
סוּד נוֹרָא לָךְ אַגְלָה
נְפִטֵר אָבִיךָ, אֱלֵלִי
בֵּין כְּתֵלֵי הַכְּלָא.

אֵין לָחֶם...

משירי הקומסומול, ברית הנוער הקומוניסטי.
בארץ לא נפוץ ביותר אך נמצא מתאים להיכלל
גם בשירון של צופי חיפה, גרוד "ניצנים", משנת
תש"ו, יחד עם שירים כגון: "אנחנו שרים לך
מולדת ואמא", "גלגלי העולם", "עץ הרימון"
(שאינם בתקליטור), "והיה בחשכת הערב",
"חושלים פה" (בתקליטור: מס' 17 ו-31). הגרסה
המוקלטת מקוצרת. בשלושת הבתים החסרים,
איכרי המושבות מזהים עם המעמד המנצל שיש
להילחם בו.

Y 6437 / 15 : רעיה רותם (נ' 1944); ירושלים
4.3.97. הקליט: יעקב מזור.

9. הַחֹלָה

מילים: מחבר לא ידוע. לחן: יואל ולבה
(1982-1900).

אֶל הַחֹלָה נַעֲפִילָה
אֶת בְּצוֹתֶיהָ נִיבֵשׁ
אָנוּ עָלֵינוּ הַגְּלִילָה
אֶת הַחֹלָה קוּם וְרֵשׁ.

אָנוּ בִּיזְרָעָאֵל קִדְחָנוּ
גָּרְנוּ שָׁם בְּאֵהָלִים
אֶל הַחֹלָה נַעֲפִיל אֲנַחְנוּ
וַיֵּשׁוּב חֹדֶשׁ נְקִים.

אֶרֶץ נוֹגָה לִי גִבַע וְגֵיא
אֶת מְדְלִיקָה לִי אֵשׁ בְּרַגְלִי
הִלָּאָה לַחֹלָה, חוֹלָה נַחֹלָה
הִלָּאָה עַד מָתִי, עַד בְּלִי דִי.

מילות השיר יוחסו בשירונים למשורר שמשון
מלצר. אך מאיר נוי, חוקר הפולקלור, שמע מפי
המשורר שייחוס זה בטעות יסודו. השיר חובר
כנראה בפרק הזמן שבין קבלת הזיכיון לייבוש
החולה ועד הקמת קיבוץ חולתה (1934-1936).
המלחין יואל ולבה עלה לארץ מאוקראינה
בהיותו בן עשרים, ועד 1927 עבד כחלוץ
במקומות שונים. אז השתקע בתל אביב ולמד
מוסיקה אצל גדולי הדור, ובמהרה החל ללמד
מוסיקה, גם הדריך להקות ומקהלות וחיבר

לחנים. ב-1933 יצא ללמוד בווינה ובשובו ארצה
התפרנס כמורה למוסיקה. לפני צאתו לווינה
הלחין את שירו של אלתרמן "הורה סחרחורת",
שהתפרסם במהירות ונמנה על שירי תנועות
הנוער. בלחן זה שרו את "החולה" בגליל בשנות
השלושים. הוא הושר במקומות רבים אך במידה
פחותה משירו של אלתרמן, ובשירונים נדפס רק
פעמים ספורות. הלחן, ללא מילים, שימש לריקוד
ההורה. החרוז "ארץ נוגה לי וכו'" המושר כאן
שאל מהשיר "הורה סחרחורת", ובא במקום
המילים "ארץ מולדת גבע וגיא, את יקרה לי עד
בלי די".

Yc 29452/2 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד
המעלה 17.12.91. הקליט: יעקב מזור.

10. חֲלוּמוֹ שֶׁל פּוֹעֵל

מילים: קלמן בר לב. לחן: עממי, מזרח
אירופי.

שָׁמְעוּ נָא רַבּוֹתֵי אֶתִי אֲשֶׁר קָרָה
וְאֲשֶׁר בְּחֲלוּמֵי אִמִּישׁ לִי נִרְאָה
חֲלוּצִים עֲבָרִים אֶלְפִים
בָּאוּ מְכַל אֶפְסִים
בָּאוּ מְכַל אֶפְסִים
אֶל אֵם הַמּוֹשְׁבוֹת.

לְקַרְאֲתֶם כָּלֶם יִצְאוּ
עֲבוּדָה לָהֶם מְצָאוּ
וּלְבֵית הַיְעַד אוֹתֶם הַזְּמִינוּ
סְעוּדָה שְׂמֵנָה בְּשָׁר דָּגִים

יֵין טוֹב כְּמֵי פְּלָגִים
בְּשֶׁבִיל כָּלֶם הַכִּינוּ.

מְחֹסְרֵי הָעֲבוּדָה עָבְרוּ מִכָּאן כְּלִיל
לֹא נִשְׁאָר עוֹד בִּיהוּדָה, אֶף מֵה בַּגְּלִיל.
הָאָרֶץ כְּלָה פּוֹרְחַת,
לְגַמְרֵי פְּסָקָה קִדְחַת
לְגַמְרֵי פְּסָקָה קִדְחַת
תָּמוּ הַמַּחְלוֹת.

וְהַחִינִין זֶה הַמֶּר
תָּם אֲזַל וְכָבַר נְגַמֵר
לָהּ, לָהּ, לָהּ, ...

השיר נכתב בראשית העלייה הרביעית כביטוי לתופעות הקשות שהקבילו את פני העולים: יחסם של האיכרים אל החלוצים, השכר הנמוך ששילמו להם, מחוסרי העבודה שרעבו ללחם, המחסור בבחורות, הקדחת, ועוד. הלשון ההומוריסטית של השיר מסבירה מדוע הוא נפוץ בשנות העשרים והשלושים בקרב החלוצים, ואף נחשב לאחד משירי הפועלים. הלחן, ספק חסידי ספק מרפרטואר הכליזמרים, הושר ללא מילים בפי אנשי העלייה השלישית, שימש לריקוד ההורה בשנות הארבעים והחמישים, ובעין חרוד שרוהו עם המילים "יש לנו ארץ כולה קודש". השיר התפרסם גם בשמות כגון "חלום השומר", "חלום חלוץ על הגורן", "חלום פתח תקוה", "החלום". הטקסט בגרסה המוקלטת קוצר. הבית השני הוא עיבוד של שני בתים: ב ו-ד בקובץ אחד, ב ו-ג בקובץ שני. הבית

האחרון קצר, כנראה, משום שהזמר שכח את המילים הנותרות. הלחן, ללא מילים, התפרסם בשירונים כלחן לריקוד ההורה. חלקו השני הוא קטע הסיום של ניגון כליזמרים ידוע שנתפרסם בראשית המאה בתקליט 78 של חברת קולומביה, בביצוע האקורדיוניסט מישקה ציגאנוף.

Y 5765 13; שמעון פלמן (נ' 1923); סדנה
לאתנומוסיקולוגיה, יסוד המעלה 28.3.90.

11. שְׁקָעָה חֲמָה שְׁקָעָה נַפְשִׁי

מילים: ר' אברהם אליהו קפלן (1890-1934).
לחן: לא ידוע.

שְׁקָעָה חֲמָה, שְׁקָעָה נַפְשִׁי
בְּתֵהוּם רְעִיזוֹת רַב כַּיִם
נְלָאָה נְלָאִיתִי מִמְּלַחְמָתִי
עִם הַבָּשָׂר, עִם הַדָּם.

יָמִים חוֹלְפִים, יָמִים בָּאִים
מְבִלִי קַחַת, מְבִלִי תַת
אִם לְזֹאת קָרַאתְ חַיִּים

אָמור, אֵלֵי, מֵה זֶה מֵת?
אֵיךְ אוֹכֵל עוֹד לְחַיּוֹת כְּכָה
מְבִלִי הֵבֵן אֶת כָּל זֹאת
אִם לְשִׁפְחָ וְלְשִׁמְחָ
אוֹ לְזָכַר וְלְכַבּוֹת.

משירי הייאוש בעלי הגוון האישי. חובר בשנת 1907 בהיות המחבר בן שבע-עשרה, והוא מתחבט בענייני אמונה. בישיבות הליטאיות שרו אותו בלחן של "שחקי על החלומות" שאת

מילותיו כתב שאול טשרניחובסקי. בחוגים אלה ייחסו את השיר לבחור ישיבה אלמוני שכתבו על ערש דווי. בלחן הזה התפרסם השיר בתקליט ובקלטת בביצוע להקת "פרחי אגודת ישראל". למילות השיר גרסאות אחדות. מקורן בשינויים שעשה המחבר פעם אחר פעם. התמליל שבהקלטתנו דומה ביותר לגרסה של "פרחי אגודת ישראל", אך הוא קצר ממנה: הבית הרביעי, האחרון, הושמט. ללחן שבהקלטתנו, שמקורו טרם נודע, יש תכונות ומוטיבים המשותפים לו ולמנגינת השיר של טשרניחובסקי. בהתיישבות העובדת שרו אותו, כנראה, בימי משבר משום שביטא את רגשות התסכול והייאוש שהיו מנת חלקם של חלוצים רבים שירדו מן הארץ ואף התאבדו.

Y 6437 / 10 ; רעיה רותם (נ' 1944); ירושלים 4.3.97. הקליט: יעקב מזור.

12. יָמִים חוֹלְפִים

מילים: יעקב כהן (1881-1960). לחן: ספיר.

בָּאִים יָמִים, חוֹלְפִים יָמִים
יְפֵי הוֹלֵךְ, יְפֵי בָא
וְאֲנִי צוֹפֶה וּמְצַפֶּה
וְאִין אֲנִי יוֹדֵעַ לְמָה.

וְאֲנִי הוֹלֵךְ יוֹם יוֹם דְּרָכַי
וְאֲנִי שִׁירֵי שָׁר יוֹם יוֹם
הוּי אֵיהוּ גְבוּל הָעוֹלָם
מְתִי אֲשִׁיר שִׁיר עַד תּוֹם.

וּבֵין כֹּה הַחַיִּים עוֹבְרִים
נְמוּג חֶלְדֵי עִם כָּל שִׁיר
עוֹד מְעֵט וּבְעַל הַחֶרְמֶשׁ
יָבוֹא, יִדְפֹק עַל הַקִּיר.

משירי הייאוש בעלי הגוון האישי ששרו בגליל בשנות העשרים. בשנות החמישים שרו אותו עם לחן בעל צביון קליל ועליו.

לפי מאיר נוי, המלחין "ספיר" הוא המחנך והמשורר העברי משה דפנא (1884-1963), אשר חיבר שירי ילדים לרוב. משה דפנא עלה ארצה בשנת 1906, היה ממייסדי "הפועל הצעיר" ומראשוני המורים לטבע, זמרה והתעמלות, גם הלחין שירים רבים.

Y 6140 / 17 ; מרים לויטין (בת אברהם,

1908-1998); כפר גלעדי ע' 1960-1965. מן האוסף הפרטי של משפחת לויטין.

13. אֲשִׁירָה נָא לְיִדִּי

מילים: ישעיהו ה', 1-4. לחן: יהודה יערי (1900-1982).

אֲשִׁירָה נָא לְיִדִּי שִׁירַת דּוּדֵי לְכַרְמוֹ,
כֶּרֶם הִיָּה לְיִדִּי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֹן.

וַיַּעֲזָקְהוּ, וַיִּסְקָלְהוּ, וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק,
(וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ) וְגַם יָקַב חֶצֶב בּוֹ,
וַיִּקּוּ לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים.

וַעֲתָה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם וְאִישׁ יְהוּדָה,
שָׁפְטוּ נָא בֵּינִי וּבֵין כְּרָמִי.

מֵה-לַעֲשׂוֹת (עוֹד) לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ,
מִדּוֹעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשֵׁים.

הסופר יהודה יערי, בן למשפחה חסידית בגליציה, עלה עם ראשוני העולים בעלייה השלישית. בתקופה שעבד בגליל (עד 1921) חיבר לחנים לפסוקים מהתנ"ך. את משל הכרם של ישעיהו הנביא הלחין בסגנון חזני-חסידי, בהיותו חבר "קיבוץ א" של השומר הצעיר שייסד את בית אלפא. באופן סמלי השיר מבטא את הפער שבין הציפיות לבין המציאות הקשה והאכזבות שהיו מנת חלקם של החלוצים. יהודה שר אותו לחבריו. השיר נקלט ונפוץ במהירות ברחבי הארץ. נחשב לשיר עממי ושרו אותו עד סוף שנות השלושים. בסוגריים נרשם הטקסט המקורי שנשמט מן הגרסה המושרת כאן.

Yc 2945/27 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד
המעלה 17.12.91. הקליט: יעקב מזור.

14. שִׁיר הַמַּיִם

מילים: שלמה. לחן: עממי.

בְּכָלוֹת יַיִן תִּרְדַּע עֵינַי
פְּלָגֵי מַיִם, פְּלָגֵי מַיִם.

שְׁבָעִים הֵמָּה הַגְּבוּרִים
וַיִּכְחִידוּם תְּשָׁעִים שָׁרִים
שָׁבְתוּ שִׁירִים, כִּי פִי שָׁרִים
מָלֵא מַיִם, מָלֵא מַיִם.

בְּכָלוֹת...

לֶחֶם לֹא אוֹכַל אֵיךְ יִנְעַם
אוֹ אֵיךְ מֵאֲכַל אֶל חֶךְ יִטְעַם
עַת בְּגִבְעֵים לִפְנֵי הָעַם
יִתֵּן מַיִם, יִתֵּן מַיִם.

בְּכָלוֹת...

מִי יָם סוּף בֶּן עֶמְרָם הוֹבִישׁ
וַיֹּאזְרֵי מְצָרִים הַבְּאִישׁ
אֶךְ פִּי זֶה מִשָּׁה הָאִישׁ
יִזַּל מַיִם, יִזַּל מַיִם.

בְּכָלוֹת...

הַנְּנִי רַע לְצַפְרֵדֵעַ
עֲמוּ אֲזַעֵק וְאֲשׁוּעַ
אֶךְ אִם כְּמוֹהוּ פִי יוֹדֵעַ
שִׁיר הַמַּיִם, שִׁיר הַמַּיִם.

בְּכָלוֹת...

נָזִיר יִהְיֶה לִפְנֵי יוֹם מוֹתוֹ
כְּבָנִי רָכַב תִּהְיֶה דָתוֹ
יִהְיוּ בְּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ
שׂוֹאֲבֵי מַיִם, שׂוֹאֲבֵי מַיִם.

בְּכָלוֹת...

לֶחֶם לֹא אוֹכַל וְכוּ'

בְּכָלוֹת...

אחד השירים הקדומים ביותר של הזמר העברי. המחבר שלמה, על-פי האקרוסטיכון. בעבר ייחסו את השיר לר' שלמה אבן גבירול (1020-1057). השיר עם הלחן נדפס בימי העלייה

אוֹהֵב עֵלָם עֵלְמָה, עֵלְמָה
רוֹצֵה לְעֵזְבָה.

וְאִם גַּם תִּעְזְבֵנִי
לֹא אֶבְךָ וְלֹא יִמַר לִי
כִּי צָעִירָה עוֹדֵנִי, עוֹדֵנִי
וּבֶן זוּג לֹא יִחְסֹר לִי.

שיר אהבה רוסי מתורגם. שרו אותו בראשית
המאה במושבות הגליל. שייך, כנראה, לרפרטואר
שלא האריך ימים אחרי העלייה השלישית אך
נדפס מחדש בשירונים משנות השישים ואילך.
בכל הגרסאות מילות הפתיחה הן: "עלם רב
תלתלים/ עלם רב חמודות". שינוי הסדר בהקלטה
זו אירע בטעות.

Y 5892 / 21 ; כרמליה סלע (נ' 1910); סדנה
לאתנומוסיקולוגיה, דגניה ב 15.5.91.

16. אֲבִינַעַם בְּחוֹר כְּאָרֶז

מילים: מחבר לא ידוע. לחן: עממי רוסי.

עַל הַגְּבֵעָה הַסְּמוּכָה
קָרָה מְקָרָה בְּלִתֵּי רָגִיל
בֶּן אָפֶר, הוּא בֶּן הַמְּכַתֵּר
הַתְּאֵהָב בְּחֻלּוּצָה.

עַל הַגְּבֵעָה הַנֶּעֱלָה
שֵׁם תְּגוֹר פְּלַגַת הַגְּדוֹד
שֵׁם תְּגוֹר גַּם רַחֵל הַיָּפָה
בֵּת אוֹקְרָאִינָה הַגְּאָה.

השנייה, אך נראה שכבר שרו אותו ערב עליית
"הביל"ויים". בשנות העשרים והשלושים שרו
אותו בגליל התחתון ובתנועות הנוער
לגיון-הצופים הירושלמי, תנועת "החוגים"
ו"המחנות העולים". הרבו לשיר אותו בשירת
מענה, ובתנועות הנוער המשיכו לשיר אותו גם
בשנות החמישים. בשיר מגנה המשורר את משה,
שערך מסיבה לרעיו אך לא דאג ליין (בגימטריה
שבעים) במידה, וגרם לאורחיו שישתו מים
(תשעים בגימטריה) במקומו. אלה הם השירים
שניצחו את הגיבורים בבית הראשון. בבית
האחרון המשורר "מאחל" לבעל השמחה שיהיה
נזיר כבני רכב (ראה ירמיהו לה, 4). השיר פורסם
עם שני לחנים נוספים שלא שרו אותם בציבור.

Y 6317 / 1 ; ותיקי תנועת הנוער "המחנות
העולים", סולן: עזרא כדורי (נ' 1913),
אקורדיון: רמי בר-גיורא; ירושלים 17.8.96.
הקליט: יעקב מזור.

15. עֵלָם רַב תְּלַתְלִים

מילים ולחן: רוסי עממי. תרגום: לא ידוע.

עֵלָם רַב חֲמוּדוֹת
עֵלָם רַב תְּלַתְלִים
בֵּין בְּדִיק אֶלּוֹן, אֶלּוֹן
זוּג יוֹנִים נְצוּדוֹת.

זוּג יוֹנִים נְצוּדוֹת
עַל מָה מֵר תְּהַמְיֵנָה

Y 5892 / 16 ; כרמליה סלע (נ' 1910). סדנה
לאתנומוסיקולוגיה, דגניה ב 15.5.91.

17. שיר טטרי

מילים: שאול טשרניחובסקי (1875-1943).
לחן: עממי.

וְהָיָה בְּחֶשְׁכַת-הָעָרֵב
כִּי יִתְכַסּ בְּעֶרְפָּל הַיָּם
וְרוּחַ מֵאֶצֶל הַנָּגֵב
כִּי יִלְחֹשׁ לְרֹתֶם הַנָּם,
לְמַעֲוֹנֵי בְּחֶגְוֵי הַסֶּלַע,
הָעֵלָם, תְּבוֹאָה עֲדֵי!
תַּעֲלוּמוֹת יִתְלַחֲשׁוּ צִיִּנְרִים¹
יִרְחַ שָׁם יֵהֵל בְּגִיא.

אֵלֵי! דְּמֵי הַלֵּיל הַגִּיעַ
הַזְמִיר כְּכֹר עֵמֵד מֵרֶן
בּוֹא! אָבִי עַל תּוֹעֲפוֹת יֵילָה²
שָׁם יִנְהַג אֶת עֲדָרֵי הַצֶּאֱן.

אֲנִי בְּאֲבִיב-יָמַי רַעֲנָנָה
שְׁחַרְחַרְתָּ וַיַּעֲלֵת חֵן
כְּגִלִים יִנּוּעוּ שְׁנֵי שָׁדַי
וְשְׁנֵי יֵלְבִינוּ מִשֵּׁן.

לְרַגְעִים תִּצְתַּנְּהָ, תִּדְעַכְנָה
שְׁתֵּי עֵינַי שְׁעֵמְקוֹ מִתְּהוֹם
אֲנִי - אֵשׁ, אֵשׁ חֶשֶׁק, אֵשׁ תְּאֻוָּה
אֵלֵי בּוֹא - הֵן כְּכֹר רֵד הַיּוֹם.

1. עץ דולב מזרחי. 2. רמה; שדה מרעה קייצי
בהרים.

מֵדֵי עָרֵב יִבְקָרְנָה
אֲבִינֵעַם הַצָּעִיר
וּבִיחַד יִטְיִלוּ
גַם בְּחַרְשָׁה גַם בְּנִיר.

אֲבִינֵעַם, בְּחֹר כְּאָרוֹ
יֵשׁ לוֹ כָּרֶם גַּם פְּרִדִּס
יֵשׁ לוֹ דוּדָה בְּאֶמְרִיקָה
כְּסָף תִּשְׁלַח עֵת וְעֵת.

וּבִיחַד בְּשׁוּלִים
תִּלְתְּלֵיָה שְׁחֹרִים מִשְׁחֹר
אֶךְ הַצָּרָה שְׁהִיא חֲלוּצָה
חֲלוּצָה בְּגִדוֹד' הָעֲבוּדָה.

1. צ"ל: מַגְדוּד.

שיר אהבה משנות העשרים והשלושים, בו
משתקף אחד הצדדים הבעייתיים ביחסם של
האיכרים בני המושבות לחלוצי העלייה
השלישית. השיר גם מותח ביקורת על אורח
החיים של האיכרים. לא ברור אם שרוהו בשנות
הארבעים ואילך. אך בשנות השמונים נתחדש וגם
פורסם בשירונים ובתקליטורים. באוסף נוי שבבית
הספרים הלאומי והאוניברסיטאי נוסח נוסף ושונה
של השיר, עם בתים בעלי אופי אימפרוביזטורי.
בגרסה המוקלטת הבית האחרון פותח במילים
"וביחד בשוליים", במקום המילים המקוריות
"ומה יפה השולמית". שיבוש זה הוא דוגמה
אופיינית למכשלות הזיכרון האנושי. מסתבר
שהמילים המקוריות פרחו מזיכרונה של
המזמרת והיא השלימה את החסר במילים
בעלות צלצול דומה.

השיר נמנה עם שירי העלייה השנייה. נפוץ במיוחד בקרב הנוער בשנות העשרים והשלושים. הופיע בדפוס גם בשנות הארבעים ומאז נעלמו עקבותיו. בשנות השמונים נתחדש בשירונים של חבורת הזמר.

Y 6317 / 36 ; ותיקי תנועת הנוער "המחנות העולים", אקורדיון: רמי בר-גיורא; ירושלים 17.8.96. הקליט: יעקב מזור.

18. שִׁפְתָהּ

שיר אהבה ערבי. זהו המקור של לחן השיר "מה יפים הלילות בכנען" (להלן, מס' 19).

שִׁפְ/שִׁפְתָהּ תְּכִיבּוּ עֵלָא אֶל-סַאגִּי
מִגְדוּד צְדָרְהָא וְאַנָּא בְּ-אַרוּחַ בְּ-אַגִּי

עַל יַד אֶלְיִד אֶלְיִד אֵל

יָא אָבוּ אֶל-עֵגְאֵלְיָה

וְחֵיֵאֲתֵאכּ מָא בְּ-אַרוּחַ, וְחֵיֵאֲתֵאכּ מָא בְּ-אַרוּחַ,
בְּאַב אֶל-סְכָרְהָ מְסַכְרָה,
וּבְאַב אֶל-פְּרָגְהָ מְפִתּוּחַ

עַל יַד ...

בְּ-אַרְיִדוּ, בְּ-אַרְיִדוּ, בְּתַגּוּל, בְּ-אַרְיִדוּ,
בְּ-אַרְיִדוּ, שְׂאב אֶל-זַעַיִיר וְאַל-מְרִתִּינָה בְּאַיִדוּ

עַל יַד ...

אַח'! אַבּוּיָהּ, אָבוּי זַעֲלָאן עֵלְי
בִּינִי וּבִינְכּ אֶל-גִּ'בָּאֵל וְשְׂכִיפּכּ עֵלְי

עַל יַד ...

תרגום:

ראיתיה אופה לחם על הסאגי¹
חטוב הוא חוזה, ואני הולך ובא.

עַל יַד אֵל ... יָא אָבוּ אֶל-עֵגְאֵלְיָה

בחייך, לא אלק, בחיך, לא אלק,
שער הלעג סגור ושער השעשוע² פתוח.

עַל יַד ...

רוצה אותו, רוצה אותו, אומרת, רוצה אותו,
רוצה אותו, נער צעיר וכלי זינו³ בידו.

עַל יַד ...

הוי! האב, אבי כועס עלי

ביני ובינך ההרים ומה [פשר] פחדך עלי?

עַל יַד ...

1. טס מתכת קמור. 2. דו-משמעי: פירושו

האחר של אל-פְּרָגְהָ הוא הערווה.

3. מילולית: רובה מרטיני.

Y 6140 / 26 ; מרים לויטין (בת אברהם,

1908-1998), כפר גלעדי ע' 1960-1965.

מן האוסף הפרטי של משפחת לויטין.

19. מַה יָפִים הַלֵּילוֹת בְּכַנְעַן

מילים: יצחק קצנלסון (1885-1944).

לחן: ערבי.

מַה יָפִים הַלֵּילוֹת בְּכַנְעַן

צוֹנְנִים הֵמָּה וּבְהִירִים

וְהִדְמָמָה פֹּה תִשִּׁיר

יַעַן לָהּ לְבִי בְּשִׁירִים.

יִלְלַת תַּנִּים נוֹגָה
תַּחֲצֶה דְּמֵי הַלַּיִל.

שׁוֹעֲלִים קִטְנִים
מַחְבְּלִים כְּרָמִים
בּוֹאָה, בּוֹאָה דוֹד יָקָר
לְכַרְמֵינוּ סִמְדָר.

יִלְלַת...

אֲחֵי הִלְכוּ לְרַעוֹת צֶאֱנָם
לְהַשְׁקוֹת הָעֵדָרִים
וְאֲנִי וְרַחֵל שְׁלִי
מִטְפָּסִים עַל הַהָרִים.

יִלְלַת...

כִּי אֵצֶא אֶל הַשָּׂדֶה
בְּשִׁבְלֵי הַקָּמָה
וְרַחֵל אֵין עִמִּי
אֵין עִמִּי הַנְּשָׁמָה.

יִלְלַת...

הַשְּׁלֵג עַל הַר הַחֶרְמוֹן
הוֹלֵךְ וְנָמַס
בּוֹאֵי נָא חֲבִיבָתִי
בּוֹאֵי וְנִתְעַלַּס.

יִלְלַת...

בְּחֻצוֹת הַלַּיִל
כִּי אֶפְגַּשׁ אֶת יַעֲל
אֲז לְבִי יִרוֹן יִהְיֶה
וּפִי יִפְצַח בְּשִׁיר יֵא-לֵיִל.

יִלְלַת...

מֶה יִפְּיִם הַלַּיְלוֹת בְּכַנְעַן
צוֹנְנִים הֵמָּה וּבְהִירִים
וְהִדְמָמָה פֹּה תִשָּׂיר
יַעַן לָהּ לְבִי בְּשִׁירִים.

יִלְלַת...

מֶה תִּבְקָשִׁי, הוּי, נִפְשִׁי
וּמָה אֲדִיר הוּא אִפְשִׁי
כָּל חִפְצֵי אַחַר יַעֲל
וְנִפְשִׁי חוֹשֶׁקָה רַחֵל.

יִלְלַת...

אחד משירי הזמר העברי הידועים ביותר. חובר, כנראה, בביקורו של המשורר בארץ בשנת 1925, הושר בתנועות הנוער ברציפות עד סוף שנות החמישים, והתחדש בחבורות הזמר ובערבי שירה בציבור בשנות השמונים. השיר ואופן ביצועו בגרסתנו הם דוגמה מובהקת להשפעה של תרבות הזמרה הערבית על הזמר העברי: לחנו מבוסס על לחן של שיר אהבה ערבי; הוא מזומר בפי שני סולנים השרים לסירוגין עם מענה של הקהל בפזמון; לבתים שחיבר קצנלסון נוספו עשרות בתים מאולתרים. בגרסה זו הזמר הראשון שר שלושה בתים של קצנלסון (א, ג, ה), והשני שר בתים מאולתרים (ב, ד, ו, ח). בית ד שאול משירו של ביאליק "היא יושבה לחלון". היתר - מדמיונו של הזמר, מהם בית ב מבוסס על פסוק משיר השירים (א: 15). ולבסוף, הבית הראשון מושר בפי הזמר הראשון פעם נוספת כבית שביעי, בגרסה מלודית וירטואוזית מאולתרת. לשיר וריאנט ביצוע (להלן, מס' 32).

Y 6140 / 14 ; מרים לויטין (בת אברהם,
1908-1998); כפר גלעדי ע' 1960-1965. מן
האוסף הפרטי של משפחת לויטין.

Y 5753 / 21 ; ותיקי תנועת הנוער "המחנות
העולים", סולנים: פרופ' מנשה הראל (נ' 1916)
ועזרא כדורי (נ' 1913); ירושלים 12.8.90.
הקליט: יעקב מזור.

21. מעבר לים

מילים: חיים נחמן ביאליק (1873-1934). לחן:
לא ידוע.

מעבר לים, מעבר לים
התדעו צפרים הדרך לשם?
מעבר לים, במדינות הים,
שם איי הזהב, שכחתי מה שמם,

ובאיי הזהב, מעבר לים
מתהלכים ענקים, עם גדול ורם.
עם גדול ורם, עם ישר ותם,
ומלך עליהם כמוהו לא קם.

וגנים למלך מעבר לים,
צפרי-גן-עדן מקננות בם.
מעבר לים, מעבר לים
התדעו צפרים הדרך לשם?

שיר ילדים. מימי העלייה השלישית ואילך
חיברו לו מנגינות רבות גרשון אפרת, פרלמוטר,
ניסן כהן מלמד, נחום נרדי, ואחרים. השיר עם
הלחן שבתקליטור טרם נתגלה בדפוסים. שרו
אותו בכפר הנוער בן שמן מראשית שנות
הארבעים ואילך.

20. חג

מילים: רחל 1890-1931. לחן: לא ידוע.

ניבים דוברים אלי:
"זרעינו במענית לבב
ויום יגיע והיינו
לשבלי זהב"

וילד רך יבוא אליך
פרחי-דגן לבר
והלך דל במלילותיך
רעבוננו ישבר.

חרש חורש זרע זרע
במענית הלב
ובואו, בואו זר זרע
בחג קציר קרב.

לשיר הזה של המשוררת רחל חוברו שלושה
לחנים על-ידי מלחינים ישראליים ידועים: אנגל,
דאוס וזהבי. מקורו של הלחן שבגרסה המוקלטת
טרם אותר. לפי מקורות בכתב ובעל פה שרוהו
משנות העשרים ועד שנות הארבעים. בשנות
השלושים שרו אותו בכמה תנועות נוער בלחן
שונה שגם עובד למקהלה.

Y 6374 / 18 ; משה קדם (נ' 1932); ירושלים
16.4.97. הקליט: יעקב מזור.

22. קומה ילד נחמד

מילים ולחן: לא ידוע.

קומה ילד נחמד פקח את העינים
שמש ממזרח שולחת קרנים
ולאור השמש קם כל היקום
קומה ילד נחמד רב לך לנום.

הנה הצפרים כבר שרות בגנים
כבר אוספות הדבורים עסיס השושנים
כבר אסף הרועה בחלילו הצאן
קומה ילד נחמד רב לך לישון.

שיר ילדים. הלחן, לפי סגנונו, ממרכז אירופה.
נדפס בגרמניה בשנת 1935, אך בארץ שרו אותו
בבתי הספר ובתנועות הנוער מאמצע שנות
העשרים של המאה הזאת, בטמפו אטי,
באוניסונו ובשני קולות.

Y 6431 / 20 ; בת-עמי זמירי (נ' 1923); יסוד
המעלה 16.7.97. הקליט: יעקב מזור.

23. האוזה ואפרוחיה

מילים: יחיאל היילפרין (1880-1942).
לחן: לא ידוע.

פרשה אוזה שתי הכנפים
הדליקה אש על הכירים
גע גע גע גע גע גע
אש על הכירים.

פרשה אוזה שתי הכנפים
בשלה דיסה על הכירים
גע גע גע גע גע גע
אש על הכירים.

חלקה דיסה אל כל צלחת
דיסה חמה - והיא רותחת
גע גע גע גע גע גע
חמה והיא רותחת.

האפרוחים אכלו, שבועו
ובמחול - כלם יצאו
גע גע גע גע גע גע
ובמחול יצאו.

קטן אפרוחים בערש נם לו
הוא נרדם - וחם לו, חם לו
גע גע גע גע גע גע
הוא נרדם - וחם לו.

קפץ שני למים זכים
שט לו, שט לו למרחקים
גע גע גע גע גע גע
שט לו למרחקים.

ולגדול כנף צמחה
עף למרום, האם שמחה
גע גע גע גע גע גע
האם, האם שמחה.

אחד משירי הילדים שחיבר המחנך והפדגוג יחיאל היילפרין בשלהי מלחמת העולם הראשונה. השיר התפרסם לראשונה ב-1917 עם הלחן של החזן דוד נובקובסקי, ב-1922 עם הלחן של אברהם צבי דוידוביץ ובשנת 1925 עם הלחן של יואל אנגל. ככל הנראה גם הלחן שלנו הוא משנות העשרים.

Y 6140 / 24 ; מרים לויטין (בת אברהם, 1908-1998); כפר גלעדי ע' 1960-1965. מן האוסף הפרטי של משפחת לויטין.

24. שִׁירַת הַחֲלִיל

מילים ולחן: מתתיהו שלם (1904-1975).

דִּיל, דִּיל...
עַם יְצֵאת הַחֲמָה
יְצֵאָה כְּבִשָּׁה תַּמָּה
אֶל הַשָּׁלֶף אֶל הַגִּיָּא
וְשִׁבְקָה נַפֶּשׁ לְכָל חַי.
רְאֵה רוּעָה וַיִּתְחַלְחַל
זֶרֶק חֲלִיל שִׁירוֹ חֲדַל
הוּי כְּבִשָּׁה כְּבִשְׁתִּי
אֵיכָה הִיְתָה מְשׁוּבָּתִי.
וּמִבְּקָר וְעַד עֶרֶב
קוֹנֵן רוּעָה בְּלִי הֶרֶף
הַתִּיפֵחַ הַחֲלִיל
עָצוּב הָיָה הַצֶּלִיל
לִי, לִי ...

מ"שירי הרועים" של מתתיהו שלם, שעלה לארץ בהיותו בן שמונה-עשרה והיה רועה צאן בבית אלפא (ואחר כך, בשנות ה-40, גם ברמת יוחנן). ללחן מרכיבים מוסיקליים המעידים על ההשפעה של הזמר הערבי על המלחין. נדפס בשנת 1933, אך לפי עדויות בעל פה שרוהו בעמק כבר בשנות העשרים.

Y 6140 / 15 ; מרים לויטין (בת אברהם, 1908-1998); כפר גלעדי ע' 1960-1965. מן האוסף הפרטי של משפחת לויטין.

25. אֶל הַמַּעֲיָן

מילים: יעקב דוד קמזון (1900-1980). לחן: עמנואל עמירן (1903-1993).

אֶל הַמַּעֲיָן בָּא גְדִי קָטָן
בָּא גְדִי לָבָן.

"מַאֲיֵן תָּבוֹא, הַגְּדִי?"
וַיַּעַן לִי וַיֹּאמֶר: "מִחֶרֶן".

"הַשְּׁלוֹם לְלָבָן בֶּן בְּתוּאֵל?
הַשְּׁלוֹם לַיַּעֲקֹב וְלָרַחֵל?"
וַיַּעַן הַגְּדִי וַיֹּאמֶר: "שְׁלוֹם".

י"ד קמזון, משורר וסופר, עלה ארצה בשנת 1926 וכתב בעיקר לילדים. השיר נכתב בשנותיו הראשונות בארץ, התקבל מיד בציבור, זכה להיות מושר במשך עשורים רבים במסגרת בתי הספר ובתנועות הנוער ואף שולב בהצגות לנוער עד

שנות השבעים. לחנו נחשב ללחן ישראלי מובהק.

Y 5753 / 20 ; ותיקי תנועת הנוער "המחנות העולים", סולנים: פרופ' מנשה הראל (נ' 1916) ועזרא כדורי (נ' 1913); ירושלים 12.8.90. הקליט: יעקב מזור.

26. גִּילּוֹ הַגְּלִילִים

מילים: יצחק קצנלסון (1885-1944).
לחן: עממי.

גִּילּוֹ הַגְּלִילִים גְּבוּרֵי הַחַיִּל
שִׁישׁוֹ וְשִׁמְחוֹ יוֹמָם וְלַיִל.

בְּחֶשְׁכַת הַלַּיִל יִשְׁמַע קוֹל חָלִיל
שִׁירוֹ יִשְׁמִיעַ שׁוֹמֵר הַגְּלִיל.

גִּילּוֹ...

יְהֵמָה הַגְּלִיל, כֹּה יְהֵמָה לְבָבִי
רוֹבִי בְּצִדֵי וְסוֹסֵי עֶרְבִי.

גִּילּוֹ...

הַגְּלִיל, הַגְּלִיל, אַךְ אַתָּה גְּלִילִי
אֵין שָׁשׂוֹן בְּשִׁשׁוֹנֵי וְאֵין גִּיל בְּגִילִי.

גִּילּוֹ...

השיר נמנה עם שירי העלייה השנייה אשר היו לנכסי צאן ברזל של הזמר העברי לדורותיו. שרו אותו ילידי הארץ והחלוצים בכל הנסיבות האפשריות: בבית, בבתי הספר, בתנועות הנוער, בכנסים ציבוריים וכדומה. בריקוד ההורה שרו את

הפזמון לבדו עם כל הלחן. כמעט במקביל נוצר וריאנט שהתאים לתנועת המכבי ולחנוכה כאחד: "גילו המכבים גיבורי החיל...". בגרסה זו הוא מושר בשירת מענה. הלחן, לפי סגנונו, אפשר שהוא ניגון ריקוד חסידי. מכל מקום, מנגינת הפזמון של השיר מבוססת על מוטיבים אשר מרכיבים את הקטע הראשון של שני ניגוני ריקוד חסידיים. אחד הניגונים נמנה עם הרפרטואר של חסידי צאנז.

השיר נדפס בשירונים עם שני בתים נוספים.

Y 6317 / 53 ; ותיקי תנועת הנוער "המחנות העולים", סולן: עזרא כדורי (נ' 1913), אקורדיון: רמי בר-גיורא; ירושלים 17.8.96. הקליט: יעקב מזור.

27. מְבִיתָר בַּגּוֹלָה

מילים ולחן: לא ידוע.

מְבִיתָר בַּגּוֹלָה הִנָּה בְּאֵתִי אֲנִי
לְבֵיתָר בְּצִיּוֹן הַבוֹנָה אֶת אֶרְצִי
שִׁירוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים וְזָמְרוּ וְזָמְרָת יָהּ
כְּמָה טוֹב וְנָעִים בְּבֵיתָרִיָּה

קוֹם בֵּיתָרִי לְכָה
הָבָה אֲשֶׁר לְעַמְּךָ
נֹדְדִים אֲתָנוּ
הַעֲתִיד הוּא לָנוּ

וּבְלִיל לְבָנָה עַל גְּבֻעָה בֵּין כְּרָמִים
גַּם נִשְׁקָתִי עֵינֵי יִפְתִּי לְפַעְמִים

וְלֹא פַעַם בְּסֵתֶר אָחוֹז אֶהְבֶּה
גַּם חִבְקָתִי מִתְּנִי הַבַּיִת "רִי"ה
קוּם...

השיר נמנה עם שירי בית"ר הידועים. מקורו של הלחן לא ידוע, אך הלחן של הפזמון זהה ללחן הפזמון של השיר "דער עסן איז געקאכט". בלחן זה שרו החלוצים בשנות העשרים מלים ברוסית. בשנת 1930 נוצר איחוד בין תנועת "החוגים" שנוסדה בגמנסיה הרצליה בתל אביב ולגיון הצופים הירושלמי, אשר אליהם הצטרפו קהילת הצופים מפתח תקוה וקבוצות קטנות של בני נוער מרחובות ובן שמן, במטרה להקים תנועת נוער ארצית של הנוער הלומד, היא תנועת "המחנות העולים". במחנה האיחוד שהתקיים בבן שמן חובר השיר "החוגים והלגיון התאחדו יחדיו" למנגינה של השיר הבית"רי, והפזמון מבוסס על השיר הבית"רי.

Y 5765 / 45 ; שמעון פלמן (נ' 1923); סדנה
לאתנומוסיקולוגיה, יסוד המעלה 28.3.90.

28. הוֹי אִמָּא זְכָרִי וְשִׁמְרִי נָא
מילים: יעקב ליכטמן. לחן: נחום נרדי
(1901-1972).

הוֹי אִמָּא זְכָרִי וְשִׁמְרִי נָא
אֶת חֵיוֹן הַפְּרָדָה הַתְּמִים
הֵן תְּמִיד אֶת לְבָנוּ יִרְנִינָה
הַד שִׁירַת חֲלוּמֶךָ בְּכַרְמִים.

בְּנִגִּינַת גְּעוּעִים לְמוֹלָדָת
כֶּךָ נִצְעָדָה לְקָרֵב מוֹל אוֹיֵב
כֶּךָ נִפְרָד גַּם מֵאִמָּא הַיֶּלֶד
כֶּךָ הוֹלֵךְ גַּם הַבֵּן הָאוֹהֵב.

שָׁעוֹת עַל שָׁעוֹת עֵת אֲשֶׁמוּרָה
לִילוֹתֶיךָ דְּמִים וְגוֹרֵל
מִסָּבִיב אֶפְלָה לֹא נֶאֱוָרָה
זְכָרִי בְּרַכְתּוֹ שֶׁל חֵיל.
בְּנִגִּינַת...

צְעָדָה הַפְּלָגָה הַנּוֹדֶדָת
עַל לְבָה וְדִגְלָה הֵן חָרוּט
עוֹד נְשׁוּבָה אֵלֶיךָ מוֹלָדָת
עוֹד נִבְיָא לָךְ אֶת שְׁלוֹם הַחֲרוּת.
בְּנִגִּינַת...

משירי הבריגדה שנוצרו בראשית שנות
הארבעים. בבן שמן שרו אותו לפחות משנת
1942.

Y 6374 / 21 ; משה קדם (נ' 1932); ירושלים
16.4.97. הקליט: יעקב מזור.

29. אִם שְׁלַחוּ לָךְ אֲגָרַת
מילים ולחן: לא ידוע.

אִם שְׁלַחוּ לָךְ אֲגָרַת שְׁמָחַר בְּבִקְר
לְצַבָּא תֵּלֶךְ - אַחֲרַת תְּשַׁלֵּם בְּיֶקֶר
וְתִלְבֵּשׁ מִיַּד חֵיל וְלִכְלֵל תֹּאמֵר
שְׁלֵהוּיֹת בִּ"בִּפְסִ" בְּכִלְל זֶה עֵסֶק נְהַדָּר.

לְיוֹם יוֹמִים, לְיוֹם יוֹמִים
לְיוֹם יוֹמִים לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר
לְיוֹם יוֹמִים, לְיוֹם יוֹמִים.

וּבִינְתֵימָם תִּזְעַע עַל הַ"סְפִיץ"***
וְאִז תִּלְמַד לְדַעַת שְׁכַל אָדָם בַּר דַּעַת
יִזְרַק עַל הַמְשַׁמַּעַת וּמִסְתַּלֵּק לְלֹא הַתֵּר.

לְיוֹם יוֹמִים...

בְּקֶפֶה יִשְׁבֶּה חֵילָת עַל כֶּסֶא וְנָחָה
בְּחֵיל הִיא מִסְתַּכֶּלֶת וּלְפַתַּע שָׁחָה:
"הוּי חֵיל עוֹרֶרֶת בִּי אֵשׁ וְלֶהֱבֶה
בּוֹא קֶבֶל נָא אֶת לְבִי כְּשִׁי שֶׁל אֶהְבֶּה".

לְיוֹם יוֹמִים...

"וּמַחְרֵתִים אֲמַצָּא אוֹלֵי אַחֵר".
אִז הוּא עוֹנֶה לַגְּבֵרֶת: "אֲכֵן אֶת נְהַדְרֵת
אֶךְ חֲפָשְׁתִּי נִגְמַרְת לָכֵן בְּקִשֵׁי חֵיל אַחֵר".

לְיוֹם יוֹמִים...

אִם בְּחִירַת לֶבֶךְ כּוֹתֶבֶת: "בּוֹא אֵלַי חֶבִיבִי,
וּבִ'צ' אֲרַג'², אֲנִי חוֹשֶׁבֶת, כְּבָר תִּמְצָא אֵלַיבִי
הַדְרָכִים נוֹצְרוּ לְטָרְמֶפּ, מִי זְקוּק לְלִיבִי³
וְיִצְאָתָּ מִן הַקֶּמֶפּ יִשָּׁר לְתֵל אֲבִיב".

לְיוֹם יוֹמִים...

בְּמַחְנֶה בִּינְתֵימָם רָשְׁמוּ אוֹתָךְ חֶסֶר
הַמִּיג'וֹר מְצַטְבֶּרֶת, הַ"סִי. אֶס. אֶס"⁴ צוֹרֶחַ,
אוֹלָם אֶתָּה פּוֹתַח תֵּשֵׁב בַּ"גֶּאֲרֶדְרוֹם"⁵ כְּקוֹדֶחַ**.

לְיוֹם יוֹמִים...

אִם אָמַר חֲכָמָה פְּקַחַת קוֹרְפוֹרֵל פְּקַח
וְחֵיל אֶחָד בְּלִי פֶחַד לְחֵיךְ שׁוֹכַח
לֹא לְצַחוּק - זֶה חֲטָא גָּמוֹר, הַקוֹרְפוֹרֵל כּוֹעֵס
וְתוֹקֵעַ לְבַחוֹר תִּקְיָף⁶ שֶׁל "סֶרְגֵּנְט מֶס"⁷.

לְיוֹם יוֹמִים...

הַקוֹרְפוֹרֵל פְּקַח, עָלִיז וּמְבִדָּח,
אוֹלָם הָיָה שָׁמַח לוֹ אֶת רֵאשׁוֹ הָיָה שׁוֹבֵר.

לְיוֹם יוֹמִים...

הַיִּטְלָר הוּא שֵׁד מְשַׁחַת נִפְטָ דְרוֹשׁ כְּעַת לוֹ
וְשִׁכְנוֹ אוֹמֵר בְּנִחַת: "נִפְטָ צְרִיךְ לָתֵת לוֹ
לְהַדְלִיק בְּתוֹךְ הַיּוֹד לְהוֹסִיף שְׁמָנִים
וְאוֹתוֹ בְּעֵדִינּוֹת, הוּי, לְהַכְנִיס בְּפָנִים".

לְיוֹם יוֹמִים...

וְהַעוֹלָם בִּינְתֵימָם וְדַאי כְּבָר יִסְתַּדֵּר,
זוֹהִי תְרוּפָה מְבַהֶקֶת, בְּדוּקָה וּמְנַמְקָת,
תִּרְאוּ יְהִיָּה עוֹד שְׁקֵט, אֶךְ הוּא יִבְעַר לְזִמְן קָצֵר.

לְיוֹם יוֹמִים...

1. Buffs — רגימנט של חיל הרגלים מקנט.
 2. Charge — תלונה, דו"ח, משפט.
 3. Leave חופשה. 4. ראשי תיבות של
 - Company Sergeant-Major — רב-סמל
 5. Guardroom — חדר המשמר,
 6. תקיף — משמעו אינו ברור.
 7. Sergeant Mess — חדר אוכל ומועדון
- לסרג'נטים.

חילופי גרסאות

* "סקור" square, ז"א רחבת המסדרים.
** ואתה פוחח תשב ב"גארדרום" הקודר.

שיר הומוריסטי משירי להקת הבידור של הבריגדה. הלחן של הבתים דומה ברוב מרכיביו ללחן של שיר של גבירטיג בשם "קארטאפל-זופ מיט שוואמען" (ראה ספרו מיינע לידער, עמ' 76). המקור של מנגינת הפזמון טרם אותר.

Y 6374 / 16 ; משה קדם (נ' 1932); ירושלים
16.4.97. הקליט: י עקב מזור.

30. הסבל

מילים: נתן אלתרמן (1910-1970).
לחן: אברהם מינדלין.

שָׁלוֹם לָכֶם, שָׁלוֹם, שָׁלוֹם
אֲנִי שָׁלוֹם וְשָׁמִי שָׁלוֹם
וְגַר אֲנִי בְּנוּה-שָׁלוֹם
וְחִי בְּצֶדֶק בְּשָׁלוֹם.

כָּל הָעוֹלָם, יָא, בְּחַיִּי
רַק מְדַבֵּר עָלַי, עָלַי
אֶפְלוּ הֵיטְלָר, יִמַּח שְׁמוֹ
מֵה מְדַבֵּר, רַק עַל שָׁלוֹם.

יָא, אֵין דְּבַר, שָׁלוֹם, שָׁלוֹם
יַעֲבֵר הַזְּמַן, יָבֵא הַיּוֹם
בְּרוּךְ הַשֵּׁם הַיּוֹם קָרוֹב
בְּרוּךְ הַשֵּׁם יְהִי עוֹד טוֹב.

תְּבוֹת, סְלִים וְאַרְגָּזִים
סוֹחֵב אֲנִי לְשִׁכְנָיִם
שְׁכַנְיָי גְרוֹשׁ לִי מִשָּׁלֵם
וְשֵׁם עָלַי פְּסַנְתָּר שָׁלֵם.

פְּסַנְתָּר שָׁלֵם עָלַי מוֹנָח
הַשְׁכַּנְיָי שְׁמוֹ יִמַּח
רוֹצֵה הוּא לְהַעֲלוֹת גַּם בֵּן
וְאֵת בְּטָהוּבֵן לְנַגֵּן.

יָא, אֵין דְּבַר...

כָּל אִישׁ וְאִישׁ הוּא קָצֵת סָבֵל
אֶפְלוּ רוֹטְשִׁילְד, לְמִשָּׁל
כָּל אִישׁ נוֹצֵר לְסוֹחֵב
יָא, אֵת הָרַע יָא, אֵת הַטוֹב.

אֶחָד סוֹחֵב אֵת צְרוּתָיו
שְׁנֵי סוֹחֵב אֵת חוֹבוֹתָיו
שְׁלִישִׁי גוֹבֵה אֵת הַמְּסִים
וְרִבִיעִי סוֹחֵב מִן הַכִּיסִים.

יָא, אֵין דְּבַר...

השיר חובר, כנראה, עבור אחד התיאטרונים הסטיריים בתל אביב בשנות הארבעים. הוא משקף את הפער הסוציאלי והתרבותי שבין העדות על סף מלחמת העולם השנייה.

Y 5765 / 10 ; שמעון פלמן (נ' 1923); סדנה
לאתנומוסיקולוגיה, יסוד המעלה 28.3.90.

31. שִׁיר הַחוֹשָׁלִים

מילים: ש' וולמן. לחן: מיכל גלברט
(1889-1962).

חוֹשָׁלִים פֹּה, חוֹשָׁלִים פֹּה,
לֵילוֹת וַיָּמִים,
טַבְּעוֹת לְשִׁלְשָׁלָה
אָנוּ מִשְׁלֵימִים.

חוֹשָׁלִים וְרוֹקְעִים
וְצוֹרְפִים פֹּה בְּלֵי הָרֶף,
מְנִין טַבְּעוֹת
לְשִׁלְשָׁלָה פֹּה גֵרֵב
עֲדֵי תִשְׁלָם, עֲדֵי תִשְׁלָם.

השיר הוא תרגום של השיר היידי "מיר שמידן, מיר שמידן, ביי טאג און ביי נאכט" משנות העשרים (נדפס בשנת 1925).

השיר מסמל את ההמשכיות של הרעיונות המרכזיים של הציונות והחלוציות בגלגוליהם השונים בתנועות הנוער ובתנועות הפוליטיות שחונכו להגשמה בבניין הארץ. הוא נמנה על שירי השומר הצעיר (נדפס לראשונה בעברית בהוצאת השומר הצעיר, לבוב 1932). אומץ גם על-ידי תנועות נוער אחרות, אך שרו אותו בהן ובבתי הספר בעיקר כשיר למקהלה לאחד במאי.

Y 6374 / 16; רותי פריד (נ' 1942) ומשה קדם (נ' 1932); ירושלים 16.4.97. הקליט: יעקב מזור.

32. מַה יִפְּיִם הַלֵּילוֹת בְּכַנְעַן

גרסה זו של השיר שונה מן הגרסה הקודמת (לעיל מס' 19) בכמה פרטים: בפי פרופ' מנשה הראל חילופי הגרסאות הבאים: "והדממה פלטה" (X) שיר" בבית הראשון; "בואי ונתעלס-לס" בבית החמישי. עזרא כדורי שר שלושה בתים במקום ארבעה ("כי אצא אל השדה", שם בית ד, נעדר) בסדר שונה (ו, ב, ח). להלן סדר הבתים בגרסה זו: א, ו, ג, ב, ה, ח, א. תוכנו של הבית האחרון (ח) לא השתנה, אך הוא מובא בלשון אחרת: "מה גדול הוא אפשי ומה אדיר הוא חפצי, כל אפשי אחר יעל ונפשי חושקה רחל". השיר מסתיים בחזרה על בית א בגרסה המלודית הווירטואוזית (בית שביעי במס' 19).

Y 6317 / 3; ותיקי תנועת הנוער "המחנות העולים", סולנים: פרופ' מנשה הראל (נ' 1916) ועזרא כדורי (נ' 1913), אקורדיון: רמי בר-גיורא; ירושלים 17.8.96. הקליט: יעקב מזור.

(X) מה יפּיִם הַלֵּילוֹת בְּכַנְעַן
שיר

89982

הלילות בכנען

שירי ראשונים (1882-1946)

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל • 13